

Верховний
Суд

Процесуальні питання запобігання зловживання процесуальними правами у залі судового засідання

Ян БЕРНАЗЮК

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

Програма онлайн-підготовки та підвищення
рівня кваліфікації секретарів судового
засідання Верховного Суду

5 жовтня 2023 року

Пов'язані поняття:

1. Право на справедливий суд
2. Доступ до суду (дотримання принципів рівності та змагальності)
3. Добросовісність у використанні прав та виконанні обов'язків (запобігання зловживання процесуальними правами)
4. Ефективний суд (ефективний судовий захист)
5. Процесуальні строки розгляду справи (тривалість)
6. Незалежність суду
7. Неупередженість (безсторонність) суду
8. Повага до суду (запобігання проявам неповаги)
9. Етика судді
10. Суддівський розсуд
11. Незбалансована критика v. свобода вираження думок
12. Відвід (самовідвід)
13. Служба судової охорони
14. Судовий розпорядник
15. Заходи процесуального примусу: попередження, видалення із залу судового засідання, штраф
16. Адміністративна відповідальність за «прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України»
17. Довіра до суду

Практичні запитання

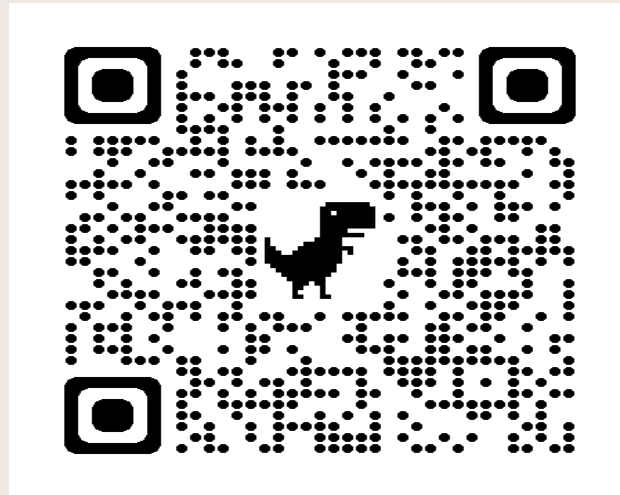
1. Як розмежувати право особи на справедливий суд і свободу вираження поглядів від зловживання процесуальними правами?
2. Як співвідносяться штрафи, передбачені статтею 149 КАС та статтею 185-3 КУпАП?
3. Як гарантувати судом при притягненні особи до відповідальності за зловживання процесуальними правами дотримання принципів безсторонності, змагальності та рівності?

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

Ст. 129.5

За неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності.

Застосована лише в одній постанові Верховного Суду від 19 листопада 2018 року у справі № 904/308/18

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

ст. 56.7

Суддя зобов'язаний:

- 2) дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів;
- 4) виявляти повагу до учасників процесу.

ст. 58.1

Питання етики суддів визначаються Кодексом суддівської етики, що затверджується з'їздом суддів України за пропозицією Ради суддів України.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

ст. 6.3

Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком **відповідальність, установлену законом**.

ст. 11.3

У разі вчинення особою дій, що свідчать про неповагу до суду або учасників судового процесу, така особа за вмотивованим судовим рішенням може бути **видалена із зали судового засідання**.

ст. 48.5

Незалежність судді забезпечується, зокрема, **відповідальністю за неповагу до суду чи судді**.

ст. 50.1.

Прояв неповаги до суду чи судді з боку осіб, які є учасниками процесу або присутні в судовому засіданні, має наслідком **відповідальність, установлену законом**.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

Ст. 160.1

Підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення у суді безпеки учасників судового процесу здійснює Служба судової охорони.

Пункт 39 «Прикінцевих та перехідних положень»

Тимчасово, на період до початку виконання в повному обсязі повноважень Служби судової охорони, підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу здійснюється підрозділами Національної поліції України та Національної гвардії України.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

Ст. 162.1

1. Служба судової охорони:

- 1) забезпечує **пропуск осіб** до будинків (приміщень) судів, органів та установ системи правосуддя;
- 2) забезпечує підтримання та реагує на порушення громадського порядку при розгляді справ судом, **вживає заходів до припинення проявів неповаги до суду**;
- 4) здійснює заходи із запобігання загрозам особистій безпеці суддів, членів їх сімей, працівників суду, а також у суді - учасників судового процесу, виявлення та нейтралізації таких загроз;
- 5) реагує в межах наданих законом повноважень на протиправні дії, пов'язані із посяганням на суддів, членів їх сімей, працівників суду, учасників судового процесу.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

ст. 162.2

Службі судової охорони та її співробітникам для здійснення покладених на них повноважень надається право:

- 1) **вимагати від осіб, які входять до приміщень суду пред'явлення документа, що посвідчує особу**; перевіряти в осіб, які входять до приміщень суду, органів і установ системи правосуддя, документи, що посвідчують особу, та за наявності обґрунтованих підстав вважати, що перебування особи у приміщенні суду створює загрозу безпеці суддів, працівників апарату суду, порушення громадського порядку, обмежувати допуск таких осіб до приміщень суду, органів і установ системи правосуддя;
- 2) здійснювати поверхневу перевірку осіб, які входять до приміщень суду, шляхом їх візуального огляду та огляду їх речей, проведення по поверхні вбрання осіб спеціальним приладом або засобом;
- 4) не допускати громадян до окремих приміщень суду, вимагати від них залишатися на конкретних місцях або залишити їх, тимчасово обмежувати фактичне володіння річчю, якщо це необхідно для забезпечення громадського порядку в суді, забезпечення особистої безпеки суддів та членів їх сімей, працівників суду, безпеки учасників судового процесу;
- б) вживати заходів з метою запобігання протиправним посяганням на суддів, членів їхніх сімей, працівників суду, умисному пошкодженню або знищенню майна суду, органів і установ системи правосуддя;
- 7) **застосовувати технічні прилади і технічні засоби, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засоби фото- і кінозйомки, відеозапису**;
- 10) **застосовувати зброю, заходи фізичного впливу та спеціальні засоби** в порядку та випадках, визначених законами України "Про Національну поліцію" та "Про охоронну діяльність".

Кодекс адміністративного судочинства України

Ст. 64.2

Судовий розпорядник:

- 1) забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників судового процесу;
- 2) оголошує про вхід суду до зали судового засідання і вихід суду із неї;
- 3) слідкує за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання;
- 4) приймає від присутніх у залі учасників судового процесу та передає документи і матеріали суду під час судового засідання;
- 7) виконує інші розпорядження головуючого, пов'язані із забезпеченням умов, необхідних для розгляду адміністративної справи.

3. Вимоги судового розпорядника, пов'язані із виконанням обов'язків, встановлених цією статтею, є обов'язковими для учасників справи, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів та інших осіб, присутніх у залі судового засідання.

4. У разі відсутності в судовому засіданні розпорядника його функції виконує секретар судового засідання.

Кодекс адміністративного судочинства України

Стаття 196.

5. Головуючий розглядає скарги на дії чи бездіяльність судового розпорядника стосовно виконання покладених на нього обов'язків, про що зазначається в протоколі судового засідання.

Стаття 198.

5. Учасники справи передають документи та інші матеріали головуючому через судового розпорядника.

Стаття 201.

2. Судовий розпорядник вживає заходів для того, щоб свідки, які допитані судом, не спілкувалися з тими, яких суд ще не допитав.

Стаття 212.

2. Судовий розпорядник вживає заходів, щоб свідки, яких допитали, не спілкувалися з тими, яких суд не допитав.

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 139.8

У випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору.

При вирішенні питання про розподіл судових витрат суд враховує, зокрема, поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема, подання стороною явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, тощо.

Суд оштрафував Трампа на \$1 млн за «політичний» позов проти Гіллари Клінтон (20.01.2023)
<https://www.reuters.com/legal/trump-lawyers-sanctioned-nearly-1-million-political-lawsuit-vs-clinton-2023-01-20/>

Суд зобов'язав колишнього президента США Дональда Трампа та його адвокатів виплатити понад 937 000 доларів США в якості санкцій за подання позову проти колишнього держсекретаря Хіллари Клінтон за звинуваченнями у фальсифікації президентських виборів 2016 року.

Окружний суддя США Джон Міддлбрукс, який відхилив позов Трампа у вересні, заявив, що санкції були виправданими, оскільки колишній Президент демонстрував зразок зловживання правом на звернення до суду для реалізації своїх політичних завдань.

«Цю справу ніколи не слід було ініціювати. Її неадекватність як юридичної вимоги була очевидною з самого початку. Жоден розумний юрист не порушив би її. Вона була призначена для політичних цілей» – написав Міддлбрукс у 45-сторінковій письмовій постанові.

Фізична особа відмовилася давати свідчення на свій захист під час судового слухання по суті в Англії (05.04.2023)
<https://privatbank.ua/news/2023/4/5/1913>

Суддя Трауер [Mr Justice Trower] зобов'язав фізичну особу сплатити на рахунок суду 600 000 фунтів стерлінгів після того, як він неохоче дозволив їй внести останні зміни до відзиву цієї фізичної особи на позов ПриватБанку.

Суддя погодився з оцінкою банку, що ця фізична особа “була готова знехтувати судовими рішеннями та не вести судовий процес у швидкий та розумний спосіб”, та вирішив, що сплата у розмірі 600 000 фунтів стерлінгів на рахунок суду забезпечить витрати ПриватБанку на опрацювання таких змін та тим самим “дав чіткий сигнал, що зазначена фізична особа повинна дотримуватися правил щодо того як має вестися судовий процес.

Випадки порушення порядку в судових засіданнях продовжують фіксуватися в судах (28.08.2023) <https://sud.ua/uk/news/publication/279218-obvinyaemyy-begal-po-zalu-sudebnogo-zasedaniya-obizhal-sudyu-i-ugrozhal-ey-no-s-nim-nichego-podelat-ne-smogli>

У Вищу раду правосуддя звернулася суддя Ірпінського міського суду Київської області Яна Шестопалова та повідомила, що у неї на розгляді знаходиться кримінальна справа.

19 червня 2023 року обвинувачений грубо порушив порядок в залі судового засідання – нецензурно висловлювався на адресу судді та прокурора, при цьому переходив на особистості, а потім почав бігати по залу судових засідань.

Про неприпустимість подібної поведінки обвинувачений тоді був попереджений судом.

Втім, вже після судового засідання обвинувачений знов висловив на адресу суду погрози фізичної розправи за допомогою «його побратимів».

14 серпня обвинувачений також порушив порядок в судовому засіданні. На цей раз чоловік вирішив не підкорятися розпорядженням судді, заважав їй проводити судові засідання та знов висловив погрози на адресу судді.

На зауваження працівників Судової охорони чоловік також не реагував.

Суд притягнув обвинуваченого до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 185-3 (прояв неповаги до суду) КУпАП, тобто наклав на чоловіка штраф у розмірі 850 гривень.

Того ж дня у суд були вирішила звернутися до ВРП, викликані працівники поліції, в присутності яких суддя написала заяву до Офісу Генпрокурора про вчинення кримінального правопорушення за ст. 376 (втручання в діяльність судових органів) та ст. 377 (погроза або насильство щодо судді) КК.

Судова охорона повинна фіксувати громадян, які приходять в суди та вживати заходи для припинення неправомірних дій – ВРП (29.08.2023) <https://sud.ua/uk/news/publication/279466-sudebnaya-okhrana-dolzhna-fiksirovat-grazhdan-kotorye-prikhodyat-v-sudy-i-prinimat-mery-dlya-presecheniya-nepravomernykh-deystviy-sovet-pravosudiya>

Розглядаючи повідомлення судді Дарницького районного суду міста Києва Юлії Мицик, яка у липні зіштовхнулася в судовому засіданні з неадекватною поведінкою учасника процесу та його «групи підтримки»:

«Вища рада правосуддя звертає увагу Служби судової охорони на необхідність дотримання співробітниками Служби вимог відповідних організаційно-розпорядчих документів щодо пропуску осіб до приміщень судів та їх фіксації, а також щодо вжиття всіх необхідних заходів для припинення неправомірних дій осіб, які порушують громадський порядок під час розгляду справ судом».

17 липня суддя мала розглядати скаргу громадянина на бездіяльність Дарницького управління поліції, втім, спочатку позивач у цій справі відмовився надати суду документи, що посвідчують його особу, а потім троє «вільних слухачів», що прийшли в судове засідання разом з заявником, влаштували безлад в суді і навіть напали на суддю.

Згодом виявилось, що працівники Служби судової охорони навіть не знали, що це за «вільні слухачі», оскільки чоловіки хоч і продемонстрували відповідні документи, однак їх дані не були занесені до журналу відвідувачів суду.

Як зазначила суддя, вказаний інцидент мав негативні психологічні наслідки не тільки для судді, але й для інших працівників Дарницького райсуду, оскільки вони стали свідками «зухвалого підриву авторитету судової влади».

Киянин отримав рік умовно, бо у Facebook погрожував вбити суддю (03.02.2022)
<https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/3/7322704>

Киянина засудили до одного року позбавлення волі умовно за погрози вбивством судді.

Вирок виніс Дніпровський районний суд. Чоловік погрожував судді Деснянського районного суду м. Києва через те, що вона винесла рішення у цивільній справі про стягнення з нього грошових коштів за позовом Київського міського центру зайнятості.

"Будучи не згодним із рішенням судді та бажаючи їй помститися, чоловік надіслав у приватні повідомлення офіційної сторінки Деснянського районного суду міста Києва у соціальній мережі "Facebook" повідомлення зі змістом, які містили погрози вбивством вказаній судді.

У ході досудового розслідування під час обшуку житла чоловіка правоохоронці виявили техніку, з якої він відправляв повідомлення з погрозами. Під час розгляду кримінального провадження у суді обвинувачений свою вину визнав повністю та щиро розкався".

Рекомендація R(84)5 Комітету міністрів Ради Європи (КМРЕ) «Щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи» (on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice)

принцип 1.2.

Стосовно будь-якої сторони повинні застосовуватися санкції, якщо вона, отримавши судове повідомлення, не зробить процесуальних дій у строки, встановлені законом або судом. Залежно від обставин до таких санкцій можуть відноситися: позбавлення права на процесуальні дії, залишення заяви без розгляду, рішення про відшкодування шкоди і покритті витрат.

принцип 7

Потрібно вживати заходів для того, щоб запобігти зловживанню запобіжними заходами правового захисту після прийняття судового рішення.

Рекомендація R(95)5 Комітету міністрів Ради Європи (КМРЕ) «Щодо введення в дію та поліпшення функціонування систем і процедур оскарження у цивільних або комерційних справах» (concerning the introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases)

Стаття 6 «Заходи щодо підвищення ефективності процедур оскарження»

Для забезпечення швидких і ефективних судових слухань державам слід, зокрема, ввести вимогу про суворе дотримання граничних строків обміну документами і змагальними паперами (обґрунтування позову як такого і його предмета, а також заперечення проти них), і передбачити санкції за їх недотримання, наприклад у вигляді накладення штрафу, відхилення скарги або відмови від розгляду питання, щодо якого діє граничний термін.

Висновок № 18 (2015) Консультативна рада європейських суддів (ССЈЕ - КРЕС) «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії»

В принципі, судова влада повинна визнати, що критика є частиною діалогу між трьома гілками державної влади і суспільства в цілому.

Існує чітка лінія між свободою вираження думок і законною критикою, з одного боку, і неповаги та неправомірного тиску на судову владу з іншого.

Політики не повинні використовувати спрощені або демагогічні доводи, щоб критикувати судову систему під час політичних кампаній просто заради критики, або з метою відвернути увагу від власних недоліків.

Політики ніколи не повинні заохочувати непокору судовим рішенням, не кажучи вже про насильство щодо суддів, як це має місце у деяких державах-членах.

Органи виконавчої та законодавчої влади зобов'язані надавати весь необхідний і достатній захист, у випадках коли функціонування судів перебуває під загрозою нападу або відбуваються залякування представників судової влади.

Незбалансовані критичні коментарі політиків – безвідповідальні, і викликають серйозну проблему, оскільки суспільна довіра і впевненість у системі правосуддя, тим самим, може бути мимоволі чи навмисно підірвані.

Сакара Наталія. Чотири складові принципу добросовісності навела суддя ВС (22.12.2022)

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_presentation/Prezent_Princ_dobroso.pdf

У судовій практиці добросовісність, з одного боку, розглядається як фундаментальна засада судочинства (принцип), з іншого - як стандарт певної поведінки, і, серед іншого, добросовісність розглядається через такий аспект, як належне здійснення процесуальних прав та обов'язків.

Можна виділити чотири складові цього принципу:

1. заборона зловживання процесуальними правами;
2. вимога добросовісного виконання процесуальних обов'язків;
3. процесуальний естопель або доктрина заборони суперечливої поведінки (*venire contra factum proprium*);
4. заборона чинити інші протиправні перешкоди у здійсненні правосуддя – вводити суд в оману, використовувати втрачені процесуальні можливості.

Євген Діденко Право на справедливий суд v. Адміністративні правопорушення: окремі аспекти (10.06.2020) <https://sud.ua/ru/news/blog/170902-pravo-na-spravedliviyy-sud-v-administrativni-pravoporushennya-okremi-aspekti>

Відповідно до існуючої практики ЄСПЛ, зокрема, проти України, розгляд справ про адміністративні правопорушення підпадає під гарантії статті 6 Конвенції у кримінальній сфері. Наведене пояснюється як каральною природою положень КУпАП, так і суворістю санкцій в окремих випадках: санкції за адміністративні правопорушення інколи є суворішими, ніж за кримінальні злочини (наприклад, штраф за порушення карантинних обмежень сягає від 17 000 грн., в той час, як за деякі злочини можна отримати штраф в сумі 850 грн.).

Право мати достатній час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту. Вказане право передбачено пунктом 3 «b» ст. 6 Конвенції, а також пунктом 3 «b» ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. В рамках адміністративно-деліктного провадження таке право слід розглядати як надання особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, достатнього часу для підготовки своєї позиції, отримання і подання доказів, ознайомлення з матеріалами справи.

Проблема із дотриманням такого права виникає у деліктних справах, стосовно яких законом встановлені занадто короткі строки розгляду, наприклад, одна доба (ст. 277 КУпАП). Відповідно, надання пріоритету на користь дотримання таких строків розгляду справи, призводить до неможливості задоволення клопотання особи про ознайомлення з матеріалами і відкладення розгляду для підготовки захисту.

ЄСПЛ у справі «**Веренцов проти України**», заявник, якого притягли до адміністративної відповідальності, скаржився на порушення п. 1 ст. 6 та п. 3 «b» ст. 6 Конвенції, яке полягало в тому, що протоколи про адміністративні правопорушення були складені лише за декілька годин до судового засідання і заявнику не дозволили ознайомитися з будь-якими іншими матеріалами справи перед цим судовим засіданням. ЄСПЛ нагадав, що підпункт «b» пункту 3 статті 6 гарантує обвинуваченому «адекватний час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту».

Аналогічного висновку Європейський суд дійшов у справі «**Михайлова проти України**», у якій також було встановлено порушення п. 3 «b» ст. 6 Конвенції, яке полягало в тому, що протягом кількох годин стосовно заявниці було порушено і розглянуто справу про адміністративне правопорушення за прояв неповаги до суду.

У справі «**Корнєв і Карпенко проти України**» заявниця скаржилась, що проміжок часу між стверджувальним правопорушенням і судовим розглядом був надто коротким, аби вона мала змогу належним чином підготувати позицію захисту. Вона стверджувала, що згідно з відповідним законом її адміністративна справа мала бути розглянута впродовж одного дня і що винятків з цього правила не було. Крім того, КУпАП не містив положення, яке б чітко передбачало її право вимагати відкладення розгляду її справи з метою підготовки позиції захисту. Так само Суд погодився з доводами заявниці і встановив порушення п. 3 «b» ст. 6 Конвенції.

Змагальний розгляд справи. Наведена гарантія впливає із загального права на справедливий суд, передбаченого п. 1 ст. 6 Конвенції. Як відомо, адміністративно-деліктному законодавству не властива змагальність, адже у таких справах немає сторони обвинувачення, яка би мала доводити перед судом обґрунтованість складеного протоколу. Винятком є справи про порушення митних правил (ст. 501 МК України), у яких бере участь представник митного органу, а також справи, у яких бере участь прокурор (ст. 250 КУпАП).

Проте, така ситуація створює ризик перебирання судом на себе функцій обвинувачення, що суперечить засадам справедливого розгляду.

Так, у рішенні у справі «Карелін проти рф» Суд розглядав скаргу заявника, якого було притягнуто до адміністративної відповідальності за використання нецензурної лексики в присутності інших осіб. Заявник скаржився на те, що відсутність у процесі прокурора порушило принципи безсторонності суду, а також рівності і змагальності учасників процесу. Проаналізувавши обставини справи, Європейський суд зазначив, що відсутність участі у справі прокурора вплинуло на дію презумпції невинуватості в ході судового розгляду, і як наслідок, на питання про безсторонність суду, і навпаки. Презумпція невинуватості буде порушена в тих випадках, коли на практиці або на підставі закону (наприклад, правова презумпція) тягар доказування перекладається з обвинувачення на сторону захисту. ... При таких обставинах суд першої інстанції не мав альтернативи, крім як взяти на себе завдання пред'явлення, і що більш важливо, нести тягар підтримання обвинувачення в ході усного розгляду справи. З рештою Суд встановив порушення п. 1 ст. 6 Конвенції в частині безсторонності, рівності і змагальності.

У справі «Михайлова проти України» ЄСПЛ звернув увагу на роль посадової особи, яка склала протокол про адміністративне правопорушення (у цій справі - секретар судді), обмежувалася переданням суду протоколу та підтверджуючих доказів. Після виконання цієї функції ця посадова особа не відігравала ролі у провадженні, так само як і прокуратура. Іншими словами, під час провадження у суді не було «сторони обвинувачення» або «прокурора». Потерпіла також не була представлена під час провадження. За таких обставин Суд вважає, що суд, який розглядав справу, не мав іншого вибору, окрім як взяти на себе функцію пред'явлення та, що є більш важливим, нести тягар підтримки обвинувачення під час усного розгляду справи. Суд не переконаний у тому, що були наявні достатні гарантії, здатні усунути обґрунтовані сумніви щодо негативного впливу такого процесу на безсторонність суду.

Рішення Ради суддів України від 26 жовтня 2018 року № 62 «Про схвалення Рекомендацій щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду»

Положення ст.ст.1853, 258, 276-285 КУпАП передбачають адміністративну відповідальність за прояв неповаги до суду, містять перелік діянь, які свідчать про неповагу до суду і санкції за їх вчинення, а також визначають безпосередній порядок притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду.

Повага до суду є чинником належного функціонування правової держави. Закон вимагає від учасників процесу, або присутніх у судовому засіданні осіб, наявність поваги до суду як одного із інститутів державної влади. За останні роки в Україні все більш набуває свого поширення публічна демонстрація такої форми правового нігілізму як прояв неповаги до суддів та суду зокрема. Розповсюдженість означеного негативного явища обумовлює неможливість виконання судовою владою своїх функцій у повному обсязі. Адже в результаті вчинення діянь, що посягають на авторитет судової влади, фактично нівелюється принцип всебічного, повного та об'єктивного розгляду справи будь-якої категорії. У загальному підсумку поширення прояву неповаги до суду, уникнення винними особами юридичної відповідальності за чинення такого правопорушення, відсутність забезпечення приміщень судів належною охороною призводить до невиконання українською державою своїх зобов'язань щодо забезпечення права на справедливий суд, передбаченого ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Жоден випадок прояву неповаги до суду не повинен залишатись без належного реагування суддів.

Адміністративна відповідальність за прояв неповаги до суду передбачена ст.1853 КпАП. Диспозиція вказаної статті до об'єктивної сторони зазначеного правопорушення відносить наступні діяння:

- злісне ухилення від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача, експерта, перекладача;
- непідкорення зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого;
- порушення порядку під час судового засідання;
- вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил;
- невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства.

Таким чином, у випадку вчинення будь-яких із вище перелічених дій, суд зобов'язаний ініціювати провадження у справі про адміністративне правопорушення.

За загальним правилом таке провадження у судах загальної юрисдикції буде мати наступні стадії:

- 1) порушення справи про адміністративне правопорушення;
- 2) розгляд такої справи про адміністративне правопорушення;
- 3) виконання постанови у справі про адміністративне правопорушення.

I. Порушення справи про адміністративне правопорушення — початкова стадія адміністративного провадження, якою охоплюється комплекс першочергових процесуальних дій, що забезпечують згодом можливість розгляду справи по суті.

Початковим моментом порушення справи про адміністративне правопорушення за ст.1853 КпАП слід вважати час, коли інформація про проступок, яким є прояв неповаги до суду, стала відома суду. Тобто підставою для порушення справи про адміністративне правопорушення виступає факт вчинення адміністративного правопорушення.

У межах зазначеної стадії суддя має:

- виявити факт протиправної поведінки;
- установити особу правопорушника;
- визначитися з первісною правовою кваліфікацією скоєного.

Закінчення стадії порушення справи про адміністративне правопорушення за загальним правилом пов'язується із складанням уповноваженою особою протоколу про адміністративне правопорушення. Проте, згідно з положеннями ч. 1, 5 ст.258 КпАП, у разі вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст.1853КпАП, протокол про адміністративне правопорушення не складається.

Натомість, питання про притягнення учасника справи або іншої особи, присутньої в залі судового засідання, до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення правопорушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва, або після закінчення судового засідання. (ст.216 ЦПК, 198 КАС, 200 ГПК, 330 КПК).

Таким чином, з моменту оголошення перерви у судовому розгляді справи або одразу після закінчення судового засідання суд фактично констатує вчинення особою дій, ознаки яких підпадають під дію ст.1853 КпАП, завершує стадію порушення справи про адміністративне правопорушення і переходить до наступної стадії, якою є розгляд справи про адміністративне правопорушення.

Зважаючи на це, інші підготовчі дії до розгляду справи про адміністративне правопорушення, які передбачені ст.278 КпАП, судом (суддею) не проводяться.

II. Розгляд справи про адміністративне правопорушення

Відповідно до ч.1 стст.221, 221-1 КпАП розгляд справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст.1853 цього кодексу здійснюють судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів, місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди та Верховний Суд.

При цьому, справа про адміністративне правопорушення розглядається суддею-доповідачем зі складу суду, що розглядає справу, під час розгляду якої вчинено правопорушення, передбачене статтею 1853 КпАП.

З моменту оголошення судом перерви в судовому розгляді справи для розгляду питання про притягнення особи до відповідальності за прояв неповаги до суду дії суду (судді) переходять в площину адміністративного процесу, у зв'язку із чим суд повинен керуватися нормативними положеннями стст.276–285 КпАП, які визначають загальний порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення та винесення щодо них постанов.

У відповідності до зазначених норм, розгляд справи про адміністративне правопорушення розпочинається з того, що головуєчий на засіданні оголошує: склад суду, яка справа підлягає розгляду, хто притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснює особам, які беруть участь у розгляді справи, їх права і обов'язки, права та обов'язки інших осіб, які беруть участь у провадженні в справі про адміністративне правопорушення (законні представники та представники, захисник, свідок, експерт, перекладач), передбачені стст.268–274 КпАП.

Відповідно до ст.284 КпАП, розглянувши справу про адміністративне правопорушення, орган (посадова особа) виносить одну з таких постанов:

- 1) про накладення адміністративного стягнення;
- 2) про застосування заходів впливу, передбачених ст.24-1 цього кодексу;
- 3) про закриття справи.

Вимоги до змісту постанови суду про накладення адміністративного стягнення закріплені у ч.2 ст.283 КпАП.

Одночасно із загальними вимогами до процесу судового розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачених ст.1853 КпАП, аналіз законодавче закріплених положень дозволяє виокремити наступні його особливості:

– ч.2 ст.277 КпАП встановлений скорочений строк розгляду справ про адміністративне правопорушення, передбачене ч.1 ст.1853 КпАП – протягом доби. При цьому нормативні приписи ст.1853 КпАП не встановлюють обов'язок суду (судді) щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені чч.2, 3 ст.1853 КпАП, протягом такого ж строку, з чого можна зробити висновок про те, що справи про злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд та невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства розглядаються протягом п'ятнадцяти діб (тобто загального строку), що передбачений у ч.1 ст.277 КпАП. Разом із тим, зазначений строк слід обраховувати з дня виявлення правопорушення, оскільки протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст.1853 не складається;

Реалізація прав та процесуальних гарантій учасників судового процесу під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, передбаченого ст.1853 КпАП, повинна здійснюватись таким чином, щоб це не перешкоджало розгляду справи у встановлені ст.277 КпАП строки. Разом із тим, у питанні дотримання прав та процесуальних гарантій учасників судового процесу слід передусім неухильно дотримуватись прецедентної практики Європейського суду з прав людини, висловленої у чисельних рішеннях Суду (справи «Озтюрк проти Німеччини», «Енгель та інші проти Нідерландів», «Гурепка проти України» та інші), згідно з якою справи про адміністративні правопорушення, при наявності певних умов, повинні розглядатись за процедурою та з дотриманням процесуальних гарантій передбачених національним законодавством для кримінальних проваджень.

Отже, у випадку відсутності відповідної норми КпАП, яка регулює процедуру вирішення тих чи інших процесуальних питань, що виникають під час розгляду справи (зокрема, щодо процедури відводу (самовідводу), до внесення змін до чинного законодавства суд (суддя), враховуючи засади судочинства, передбачені Конституцією, та міжнародні стандарти судочинства може застосовувати чинні процесуальні норми кримінального процесуального законодавства за аналогією.

Нормативні особливості складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст.185-3 КпАП:

- об'єктом правопорушення є суспільні відносини у сфері судоустрою;
- об'єктивна сторона правопорушення може виражатись у вчиненні різноманітних дій: у вербальній формі, шляхом жестикуляції, шляхом бездіяльності під час непідкорення вимогам головуючого у судовому засіданні, неявки до суду осіб, які визнані у встановленому законодавством порядку свідками, потерпілими, позивачами або відповідачами, експертами, перекладачами тощо;
- об'єктивна сторона правопорушення передбачає відповідальність тільки за злісне, тобто повторне без поважних причин ухилення від явки в суд і при цьому не всіх осіб, без яких неможливий розгляд судової справи, а тільки свідка, потерпілого, позивача, відповідача, експерта, перекладача. Це означає, що не може визнаватись правопорушенням і не тягне за собою адміністративної відповідальності одноразова навмисна неявка в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача, експерта, перекладача, а також неодноразове нез'явлення без поважних причин обвинуваченого, спеціаліста, іншої особи, особиста участь якої в судовому розгляді визнана обов'язковою;

- об'єктивна сторона правопорушення, що полягає у вчиненні будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, може проявлятися лише у ході судового засідання, через що дії осіб за межами судового засідання не можуть бути кваліфіковані за ст.1853 КпАП як прояв неповаги до суду;
- суб'єктом правопорушення може бути будь-яка особа, яка бере участь у судовому засіданні, або визнана у встановленому законодавством порядку свідком, потерпілим, позивачем або відповідачем, експертом, перекладачем;
- суб'єктом правопорушення є лише фізична особа;
- суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини як у формі умислу, так й у формі необережності.

Використані джерела:

1. Берназюк Ян. Поняття та особливості принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2021. – Серія Право. – Випуск 66. – С. 135-141 https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/NVUzhNU_66.pdf
2. Берназюк Ян. Поняття зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві та його вплив на довіру до судової гілки влади // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration № 5 (17) – жовтень 2021 – С. 23-39. <https://maup.com.ua/assets/files/expert/17/2.pdf>
3. Bernazyuk Ian. The types of abuse of procedural rights in administrative judicature: practice of the Supreme court and the European court of human rights (Види зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві: практика Верховного суду та Європейського суду з прав людини // Visegrad Journal on Human Rights. 2021, № 4, С. 31-36. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR_4_2021.pdf
4. Берназюк Ян. Національні та міжнародні стандарти протидії зловживанню процесуальними правами під час вирішення публічно-правових спорів // Право і суспільство № 5/2021 С. 301-314 http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/5_2021/44.pdf
5. Берназюк Ян. Доповідь (презентація) на тему «Особливості дотримання в адміністративному судочинстві принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами» (Національна школа суддів України. Харківське регіональне відділення. Всеукраїнський семінар для суддів апеляційних та місцевих (окружних) судів на тему: “Зловживання процесуальними і матеріальними правами: правові наслідки” (23.04.2021). https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bernazuk_23_04_2021.pdf

Використані джерела:

6. Берназюк Ян. Ефективний захист прав особи в адміністративному судочинстві як основа довіри до правосуддя: критерії, межі та особливості досягнення (12.04.2023) https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist.pdf
7. Берназюк Ян. Незалежність судової гілки влади та історичні атрибути судочинства: між консервативністю та інноваційністю (17.05.2023) <https://constitutionalist.com.ua/nezalezhnist-sudovoi-hilky-vlady-ta-istorychni-atrybuty-sudochnstva-mizh-konservatyvnistiu-ta-innovatsijnistiu/>
8. Берназюк Ян. Судовий збір (court fees): конституційна гарантія незалежності суду чи перешкода у доступі до правосуддя? (26.06.2023) <https://constitutionalist.com.ua/sudovyj-zbir-court-fees-konstytutsijna-harantiia-nezalezhnosti-sudochy-pereshkoda-u-dostupi-do-pravosuddia/>

Верховний
Суд

Дякую за увагу!